

811.161.2³⁶
(075.3)
0-36

Іван Огієнко,
Доктор філософських наук

Приват-доцент Київського Університету.

Друку

УКРАЇНСЬКА ГРАМАТИКА.

ЧАСТИНА ПЕРША.

Основи українського правопису.



Підручник для першого року навчання в народніх
школах та для підготовчого класу шкіл середніх.



Видавництво Книгарні Є. ЧЕРЕПОВСЬКОГО.
Київ, Фундукліва улица, № 4.
1918.

До вчителя.

• Складаючи свою граматику для народньої школи, я перш над усе пильнував, аби дати таку книжку, щоб вона була більше до читання дітям та до практичної їм роботи по вивченню рідної мови і щоб в неї дітям було як найменше завчати. Я дбав, аби кожний урок вести так, щоб висновок приходив сам собою і щоб мої висновки були дітям тільки на повторення.

Кожний урок по моїй граматиці складається з таких частин.

1. Спочатку я подаю той матеріал, що на основі його вчитель веде уроку; це або ціле оповідання — його читають з дітьми, аналізують, потрібні місця виписують на дошку і роблять певні висновки; або це коротенькі приклади, — їх краще зовсім переносити на дошку. Про цілі оповідання я дбав, аби вони були корисними дітям; по змісту всі вони вкуні в ч. I та II — маленький курс українознавства.

2. За прикладами я скрізь подаю дрібненьким шрифтом питання до уроку. Ці питання я часто подаю не для учнів, а більше про самого вчителя, — це план його уроку, тут показано, що повинно зробити з поданим матеріалом; питаннями цими я нагадую все те, про що варто побалакати з дітьми; для учнів, — це план пригадати уроку.

3. Коли урок уже вивчений, коли діти *самі* зробили потрібний висновок, тоді тим, що не можуть одразу добре запам'ятати, що вони вчили в класі, я подаю свої висновки, — їх читають діти вдома тільки для повторення; що надруковано чорним шрифтом, повинно завчати краще і більше.

4. І на останку йдуть задачі. Більшу частину задач я призначаю на добре вивчення основ українського правопису; решту задач я призначаю на те, аби більше збагнути самий процес життя мови, — тут учитель веде розмову з дітьми і приводить їх до потрібних висновків. Всі подані задачі пророблюються більше в школі, менше вдома. Нагадую, що по задачах в мене йде більше і ґрунтовніше вивчення нашої мови, тим-то чехтувати цими задачами ні в якому разі не слід.

Вкупі з навчанням основ нашого правопису я навчаю передавати думки свої словом й на папері. До цього я подаю малюнки й задачі складати маленькі оповіданнячка.

811.161.2'36(075.3)

Іван Огієнко,

0-37

Приват-доцент Київського Університету.

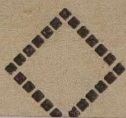
УКРАЇНСЬКА ГРАМАТИКА.

ЧАСТИНА ПЕРША.

Основи українського правопису.

Підручник для першого року навчання в народніх школах та для підготовчого класу шкіл середніх.

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
БІБЛІОТЕКА



000000143173

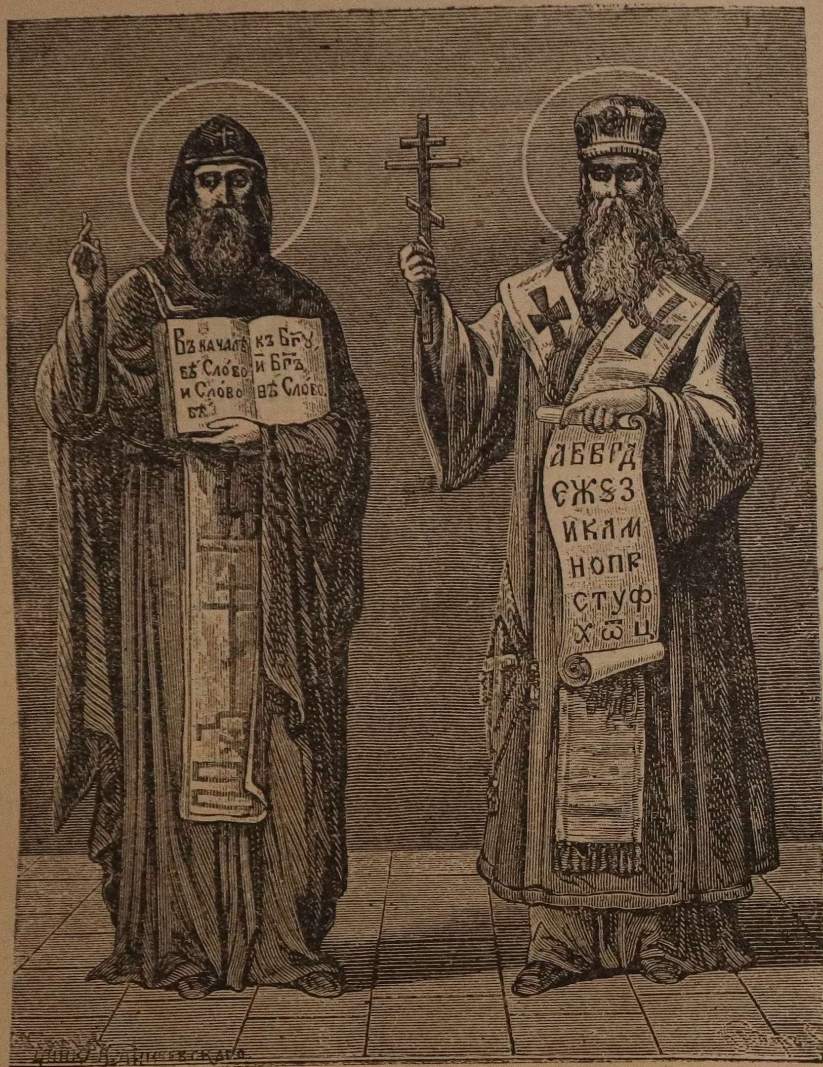
Бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка

Видавництво Книгарні Є. ЧЕРЕПОВСЬКОГО.

Київ, Фундукліва улица, № 4.

1918.

44324



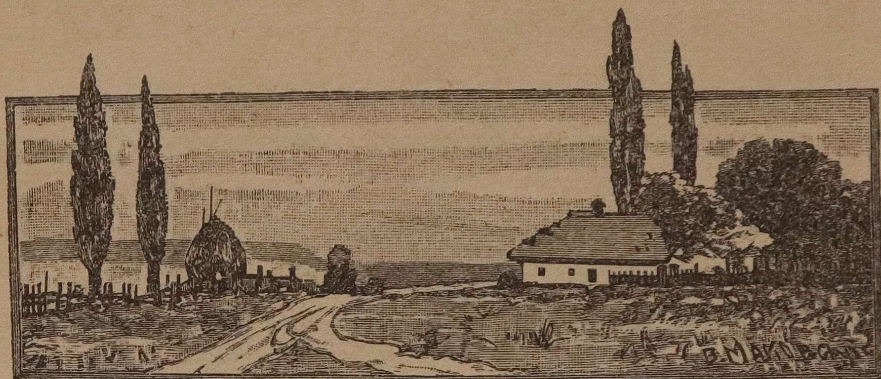
Святі брати Кирило та Мефодій.

Давно-давно колись ми не вміли писати, та й доброї азбуки тоді не було. І от святі брати Кирило та Мефодій тому більше тисячі років й склали найпершу слав'янську азбуку. Тоді ж вони перекладали з мови грецької на просту людську мову книжки церковні та святу Євангелію і почали правити

Службу Божу не грецькою або латинською мовою, як тоді було скрізь, а простою рідною людською мовою; тепер ця мова застарілась і прозивається церковно-слав'янською мовою. Книжки св. братів прийшли й до нас, і з того часу, тому більше тисячі років, й пішло письменство по Україні.

1. Речення.

Добре пригляньтесь до цього малюнку і розкажіть на ці запитання.



Край села.

Що стоїть край села? (хата). Що росте коло хати? (садок). Що росте в садку? (вишні, груші, сливи, яблоні й тополі). Що біліє ліворуч хати? (дорога). Куди веде ця дорога? (в село). Що росте за дорогою? (дві тополі). Який то стожок стоїть за дорогою? (з сіна).

Задача 1. З отчих питань і відповіді на їх складіть оповіданнячко: *Край села.* Полічіть, скільки ви напишете речень.

Мова наша складається з думок.

Кожна окрема думка, проказана або написана, зветься речення.

В кінці речення ставиться кра́пка.

Задача 2. Спишіть оце оповіданнячко і поставте між реченнями кра́пку. Полічіть, скільки тут речень.

Вечір.

*Садо́к вишневий коло хати Хру-
щі над вишнями гудуть Пугатари
з плугами йдуть Співають ідучи дів-
чата Селю́к вечеря коло хати Ве-
чі́рня зіронька встає Догка вечерять
подає.*

2. Слово.

Хотів один салдат сповістити своїх батьків, що він заслаб на війні. Батьків своїх він дуже любив і боявся, як би не налякати їх сумною звісткою. І от він надумав написати їм, що він тільки слабує грудьми і що його не ранили. Він був малограмотний і написав додому так:

Слабуюгрудьминіранили.

А батько вдома прочитав листа цього так:

Слабую, грудиь мині ранили.

І гірко плакала стара мати і сох з печалі батько...

Що хотів написати салдат? Чим він помилився? Як йому треба було писати? Як прочитали листа батьки? А хто ж винен, що так скоїлось? Чому треба писати окремо слово од слова?

Сонечко дивиться в Боже віконечко. Діткам маленьким з неба сяє!

Скільки тут речень? Скільки тут всіх слів? Чи вкупі чи окремо од слова треба писати часточки *в*, *з*?

Речення наші складаються з слів. Коли ми пишемо, то **слово од слова треба писати окремо**. Приклад: *Люблю милу Україну*—тут три слові.

Задача 3. Спишіть оцього віршика і полічіть, скільки тут слів; часточки *на*, *в* лічіть за окреме слово.

*Малесенький хлопчик
Зліз на стовпчик,
В сопілочку грає,
Христа прославляє.*

Задача 4. Складіть речення з отсих слів.

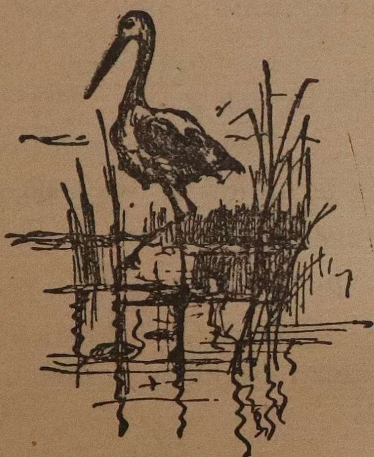
Хлопчик читати книжка (=Хлопчик читає книжку). Мати варити їжа.

Батько їхати поле. Собачка стерегти хата. Корова пастися череда. Женці жати жито поле.

Задача 5. З отсих питань і одповіді на їх складіть оповіданнячко *Бусел*.

Бусел або лелёка.

Коли прилітають до нас бусли? (весною). Де вони стоять кубла свої? (на клунях і на деревах). Що їдять бусли? (рибу, жаб та змій). Куди вони улітають од нас на зиму? (в теплі краї). Чи потрапляють бусли на старе кубло, як вертаються весною? (завше потрапляють). Як у нас називають бусла? (боцян, черногуз, лелека).



Чи скрізь однаково балакають?

3. Слова-часточки.

Подорожні.

Надумали Гриць з Оленкою піти до батька на поле. До поля йти було далеко і дороги вони

не знали. Йшли вони, йшли *та* й прийшли не в поле, а в чуже село. В селі їх роспитали і вернули до батька.

Які тут маленькі слова-часточки? Як їх писати коло слова?

Маленькі слова-часточки **на, до, та, по, під, за, а, і, в, з** й інші пишуться окремо од слів.

Задача 6. Спишіть оці речення і замість крапок.... поставте потрібне слово-часточку і пишіть його окремо од інших слів; підкресліть його.

Мати пішли....річку. Батько поїхали....млина. Брат....сестрою помиряться. Школярі йдуть....школи....книжками. Меле вітряк....селом....полі. Усі....Богом ходимо.

4. Звуки та букви.

І-д-и, і-д-и, д-о-щ-и-к-у, з-в-а-р-ю т-о-б-і б-о-р-щ-и-к-у в п-о-л-и-в-л-я-н-і-м г-о-р-щ-и-к-у!

З чого складається слово? Полічіть, скільки звуків в кожному з отсих слів? Чи все одно буква та звук?

Кожне слово можна розкласти на **звуки**. Кожний звук в письмі означається окремим значком або **буквою**. Звук і буква не одне і те ж: *звук* ми вимовляємо й чуємо, а *букву* тільки пишемо й бачимо.

Написаний звук зветься буквою. Проказана буква єсть звук.

Задача 7. Спипіть оцю заповідь і полічіть, скільки звуків в кожному слові.

*Ш-а-н-у-й с-в-о-г-о б-а-т-ь-к-а т-а
м-а-т-і-р і б-у-д-е-ш щ-а-с-л-и-в-и-м
н-а з-е-м-л-і.*

Задача 8. Спипіть оцього віршика і на кожному слові зверху напишіть число, скільки в йому звуків.

*Я коза-дереза,
Пів бока куплена,
За кону куплена.
Тупу, тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостиком меляк,
Тут тобі й смерть.*

5. М'ягкий знак не звук.

Д-я-д^ь-ко, з-ю-з^ь-к-а, л-ю-л^ь-ка, н-я-н^ь-к-а,
в-о-с^ь-м-и-й, б-а-т^ь-ко, ц-я-ц^ь-ка. М-і-д^ь, к-н-я-з^ь,
с-і-л^ь, к-і-н^ь, в-і-с^ь, ш-і-с-т^ь, Гр-и-ц^ь. Р-а-й, к-р-а-й,
п-о-л^ь-с^ь-к-и-й.

Чи кожний звук має свою букву? Буква *ь* чи може бути звуком? Полічіть, скільки в цих словах звуків і скільки буков? Чи стільки в слові буков, скільки звуків? Чому в слові більше буков ніж звуків?

Кожний звук має свою букву; кожну букву можна проказати. Тільки одну букву *ь* не можна проказати, бо вона не звук, а тільки значок зм'ягчення.

Задача 9. Спишіть оці слова і полічіть, скільки в кожному слові звуків і скільки буков; над словом поставте число звуків, а під словом число буков.

*Україно моя мила. Коло хати призва.
ба. Сіль, кінець, рай, коньки, соцький,
край, сільський, кіньми, Василько, тоне-
сенький, тінь, янгольський.*

6. Звук ДЖ, ДЗ з двох буков.

Вдова сина виряджає та по хаті походить. Бджола мала, а й та працює. Дзвінкий, гудзик, дзиґа, Гандзя, дзюбатий, гіджа! дзюбка, джміль, родзинки. Жати—оджатись, оджимати, золити—одзолити, зимувати—одзимувати.

Як написати звуки *дж* та *дз*? Ми пишемо дві букви *дж*, а скільки тут вимовляємо звуків? Пишемо *дз*, а скільки тут вимовляємо звуків? Полічіть, скільки звуків і скільки буков в словах з *дж* і *дз*? Чи однаково проказуємо *дж*, *дз* в словах: бджола, дзвін і оджати, одзолити?

Буває, що дві букви ми вимовляємо за один звук. Букви ДЖ і ДЗ вимовляємо за один звук.

Задача 10. Спишіть оці речення і підкресліть звуки *дж, дз.*

*За селом під горою з Джерела вода
Джурком Джуркотить. Козак виїжджав,
його мати вяржджав. Бджола і Бдж
вкупі сиділи. Задзвонили в усі Дзвони, аж
село Дзеленьчить; тілоки й чуті кругом:
Дзелень-бом! Дзелень-бом! Дзюб-дзюб дзю-
банець, ахви пташко у танець.*

7. Азбука.

Йз, Буки Веда, Глаголю: Добро Єсть Живете;
цеб-то: я, коли знатиму грамоту, всім казатиму:
живіть добре! Како Люди Мислете: думайте як
люди! Наш Он Покой: от наш спокій! Рци Слово
Твердо: кажи слово тверде!

Колись були такі вірші-приповістки і перша буква
кожного слова прозивалась як все слово; з порядку перших
букв в словах цього вірша і склався порядок азбуки.

**Букви, розкладені в особливому порядку,
звуться азбукою** Всіх букв в українській
азбуці 33. Порядок їх та назви такі: А а,
Б бе, В ве, Г ге, Г' ге, Д де, Е е, Є є,
Ж же, З зе, И и, І і, І' ії, Й й, К ка, Л ель,

М *ем*, Н *ен*, О *о*, П *пе*, Р *ер*, С *ес*, Т *те*,
У *у*, Ф *еф*, Х *ха*, Ц *це*, Ч *че*, Ш *ша*, Щ *ща*,
Ю *ю*, Я *я*, Ъ м'який знак.

Найпершу азбуку придумали тому більше тисячі років святі брати Кирило та Мефодій. Більше двохсот років тому цар Петро I змінив стару слав'янську Кирилову азбуку на теперішню. Цю нову азбуку вкраїнець Панько Куліш пристосував до нашої мови, тим вона й зветься *Кулішівка*.

Задача 11. Спишіть ці слова в азбучнім порядку по першій букві.

Ачи, **з**емляк, **ї**жа, **б**агатий, **л**егкий, **к**нижка, **п**існий, **в**досвіта, **т**ихий, **о**сінь, **г**етьман, **д**авній, **ж**итній, **є**вангелія, **м**'ясо, **р**іля, **н**ехай, **с**ім, **я**блоко, **ю**шка, **у**хо, **ф**ершал, **х**то, **ш**апка, **ч**хати, **щ**еня.

Задача 12. Чи в скотини, птиці або собаки єсть звуки? Прислухайтесь, розізнайте і запишіть так:

Курочка ко-ко-ко. Півник.... Корівка.... Собака.... Горобчик.... Гусочка.... Овечка.... Зозуля.... Жаба.... Котик.... Ворона....

Задача 13. Допишіть речення:

Собака гавкає. Овечка.... Свиня.... Кінь.... Курочка.... Півник.... Горобчик.... Ворона.... Сорока.... Корова.... Кіт.... Гуска.... Соловей.... Голуб.... Зозуля.... Жаба....

Задача 14. Чи чули ви круг себе звуки не од живої тварини? Які звуки або шуми можна вчути, коли дощ іде, як вода в млині з коліс падає, грим гримить, буря віє, дзвін дзвонить?

8. Великі букви.

Тарас Шевченко народився в селі Мобринцях на Київщині. Дитячі роки його пройшли в горі та в біді. Він служив козачком у пана. Часто його й бито. Але Шевченко вибився на волю. Він став великим українським поетом. Книжка його писань зветься *Кобзар*.

Полічіть, скільки тут речень? З якої букви починається кожне речення?

Букви бувають великі й малі.

Кожне окреме речення треба починати з великої букви.

Задача 15. Приглядайтесь до цього малюнку і з поданих запитань та відповіді на них складіть оповіданнячко: *На полі*. Кожне речення починайте з великої букви.



На полі.

Коли встали батько та мати? (ще вдосвіта). Кого вони збудили? (дітей). Куди зараз всі рушили? (на поле). Що робили всі на полі? (жито жали). А що робила маленька Яринка? (дитинку гляділа). Що стали робити опівдня? (сіли обідати). На що скаржились діти? (що потомилися). А що їм батько на це казали? (шуткували).

9. Велика буква в назвах.

Жала Ярина ярину. Українські письменники такі: Котляревський, Шевченко, Куліш, Марко Вовчок та інші. Дніпро довший за Дон. На правім боці Дніпра стоїть Київ.

Які назви тут написано з великої букви? Коли треба писати велику букву? Які назви треба писати з великої букви? На-що пишемо з великої букви?

Назви людей, міст, сіл, річок, гір та фами́лії пишуться з великої букви: Іван, Київ, Моринці, Дніпро, Карпати, Шевченко.

Задача 16. Спийшіть оце оповіданнячко і підкресліть великі букви.

Україна.

Наша мила Україна велика республіка. Вона має багато славних міст, як от: Київ, Полтава, Чернігів, Митири, Херсон, Катеринослав, Харків. Найбільша річка на Україні Дніпро. Найкращий письменник український Тарас Григорович Шевченко.

Задача 17. З отсих слів виписіть перше слова, що починаються з І, потім з І і в кінці з Є та Йо.

Йосип, Йовхим, Івга, Єва, Європа, Італія, Єгипет, Іспанія, Іван, Євген, Ілля, Ігнат, Євтух, Івтух, Ієрусалим, Єрусалим, Іордан.

10. Божі назви пишемо з великої букви.

Як Святий Дух зійшов на апостолів.

Одного разу були всі апостоли Христові в кімнаті; була з ними і Божа Мати. І як вони сп-

діли і згадували свого Великого Вчителя, зійшов на їх Дух Святий і апостоли забалакали всякими мовами. І з того часу розійшлися вони по світі і почали скрізь розказувати про Господа нашого Ісуса Христа, Спасителя миру. З цього у нас і празник пішов, що зветься Трійця або Зелені Свята.

Які тут Божі назви? З якої букви вони написані? З якої букви написано назви празників?

Божі назви та назви празників пишуться з великої букви: Господь, Ісусе, Христос, Бог, Божий, Богородиця, Мати Божа, Спаситель, Різдво, Великдень.

Задача 18. Випишіть з оповідання Як Святий Дух зійшов на апостолів Божі назви і назви празників; пишіть їх з великої букви.

Задача 19. Спишіть оці речення і підкресліть великі букви.

Во імня Отця й Сина й Святого Духа, амінь. Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас. Слава Тобі, Боже наш. Богородице, Діво, радуйся!

Задача 20. Спишіть оці речення і підкресліть велику букву в назвах празників.

Прийшов Петро — вирвав листок; прийшов Ілля — вирвав і два; прийшов Спас — бери рукавиці про запас;

прийшла Пречиста—на дереві чисто;
прийшла Покрова—на дереві голо. Трі-
щи, не тріщи,—вже минули Водохрещі.

II. Велика буква в віршах.

Україна.

Наша славна Україна
Наше щастя і наш рай!
Чи на світі є країна
Ще миліша за наш край?
І в щасливій їй злі години
Ми для неї живемо,
На Вкраїні їй для Вкраїни
Будем жити їй помремо!..

В. Самійленко.

Що таке вірш? Прочитайте рифми в оцім віршу? Як
звуть ту людину, що вірші пише? Яких ви знаєте славних укра-
їнських поетів? Скільки рядочків в отцім віршу? З якої букви
написано кожний рядок вірша?

■ **Кожний рядок вірша починається з великої букви.** ■

Задача 21. Спишіть оцю колядку і підкресліть
велику букву в кожному рядку вірша.

Колядка.

Нова рада стала,	Пастухи з ягнятком
Яка не бувала:	Перед тим Дитятком
Над Вертепом	На колінця при-
звізда ясна	падають,
Весь світ осіяла.	Бога восхваляють.

12. Мала буква в назвах.

Вшестя буває тільки в четвер. Як приїде місяць марець, то ще змерзне не один старець. Хвалився циган кіньми, та подохли.

Перелічіть дні на тижні. Як прозиваються всі місяці? Які народи ви знаєте? З якої букви пишуться ці назви?

Назви днів на тижні, місяців та назви народів пишуться з малої букви.

Задача 22. Спишіть оце і підкресліть першу букву в назвах днів, місяців і народів.

В тижні сім днів: неділя, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця і субота. Рік має дванадцять місяців: січень, лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень. Слав'янами звуться такі народи: чехи, поляки, словаки, болгары, серби, українці й москалі.

13. Голосні звуки.

А-а-а, дитино. В лісі кричать а-у! Вода, води, воду, водо, нога, ноги, ногу, ноги, ніг.

Як мала дитина плаче, які звуки вона викрикує? Як в лісі когось гукають, які звуки кричать? Скільки голосних звуків? Чому вони так звуться голосними?

Не всі звуки однаково вимовляються.
Коли звук можна голосно тягти й проспівати, він
зветься **ГОЛОСНИМ** звуком.

Голосних звуків в нашій мові 10: а, е,
е, и, і, ї, о, у, ю, я.

Задача 23. Спийшіть оцього вірша і підкресліть
кожний голосний звук.

Сидить Василь на припічку,

Держить kota за ниточку.

Котик зубки растулив

Ма Василька й укусив.

Задача 24. Сядьте собі вдома перед дзеркалом і
прокажуйте ось ці звуки: а, о, у; і, е; а, е, і; я, йо, і,
е; а, я; о, йо; у, ю; і, ї; е, є. Примічайте, що роблять
ваші губи та язик, коли ви прокажуете ці звуки.

Задача 25. Намалюйте, який вигляд мають ваші
губи, коли ви прокажуете а, о, у, (див. задачі №№ 26 і 31).

Задача 26. Познайте, які голосні звуки треба
прокажувати, щоб губи були так, як ось на цих
малюнках?

Е



И



І



О



14. При́голосні звуки.

Шум, грюк, свист, мукати, гудіти, жук, смерть, верть, голова.

Чи можна було б в лісі голосно крикнути звуки *б, п, д, т, к, г, х, в, ф, ц*? Звуки *з, с, л, р, м, н, ц, ч, ш* можна тягти, але чи дуже голосно? Що голосніше можна крикнути—с чи а? Скільки приголосних звуків? Чому вони звуться приголосними? Який звук *й*? Чи чули ви круг себе в природі якісь приголосні звуки? Чи можна скласти слово з самих приголосних звуків?

Ті звуки, що їх не можна голосно тягти, не можна й проспівати, звуться **при́голосними** звуками. Так звуться вони тим, що сл́ова з них не складеш і вони завше туляться до голосні́х.

При́голосних звуків 23: *б, в, г, ґ, д, дз, дж, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ*.

До при́голосних треба залічити і звук *й*, що дуже давно колись був голосним звуком.

Задача 27. Спiшiть оцього вiрша i над кожним при́голосним звуком поставте крiпку, а кожний голосний звук пiдкреслiть знизу.

Не цурайтесь того слова,

Що мати спiвала,

Як малого сповивала,

З малим розмовляла.

Тарас Шевченко.

Задача 28. Сядьте собі вдома перед дзеркалом, споквола проказуйте всі при́голосні звуки і добре при-

мічайте, який вигляд мають ваші губи і що робить язик при кожнім звуці.

Задача 29. Тепер проказуйте приголосні звуки перед дзеркалом в такім порядку: 1) б, п; в, ф; м; 2) д, т; з, с, ц, дз, дж; 3) ж, ч, ш, щ; 4) г, х, г', к; 5) л, р; 6) м, н. Добре примічайте, чим ви їх вимовляєте, що при цім роблять ваші губи чи язик, і скажіть, як би ви прозвали такі звуки.

Задача 30. Познайте, які приголосні звуки треба проказувати, щоб губи були так, як ось на ціх малюнках?

И

Ф



Задача 31. Познайте, яке слово треба проказувати, щоб губи були так, як ось на цім малюнку?

С

У

Ш

А



Задача 32. Чи чули ви од живої тварини—скотини, чи там чого іншого, приголосні звуки? Що шипить, що свистить, що мукає?

Задача 33. Чому пішли такі слова: гудіти, шипіти, грюкати, свист, мукає?

Задача 34. Через що прозивають звуки б, п, в, ф, м—губними; д, т—зубними; м, н—носовими; м—губно-носовим; ж, ч, ш, щ—шиплячими; з, с, ц—свистячими?

Задача 35. Чи буква щ означає один звук чи два? Споквела тягніть цього звука, добре прислухай-

тесь до його і скажіть, якими двома буквами ви б його написали?

Задача 36. Через що це де-хто *шпелявий* (пагано вимовляє звуки ж, ч, ш, щ), де-хто *гаркавий* (не вимовляє звука р), де-хто *гугнявий* (балакає в ніс)?

15. Голосні тверді та зм'ягчуючі.

Ангол—янгол, ага—яга, ушко—юшка, еге—
есть, їду—їду, радий—рядити, сила—сіла, тин—
тінь, кинь—кінь, сирий—сірий.

Що є спільного в звуках а, е, и, о, у? Що спільного в
звуках я, є, ї, ю? Прокажуйте звуки а—я, у—ю, е—є, і—ї, о—ю
і скажіть, що між ними спільного?

Голосні звуки діляться на тверді: а, е, и, о,
у, та зм'ягчуючі: я, є, і, ї, ю, ю.

Задача 37. Спишіть оцього віршика і зазначте
кріпкою тверду голосну зверху, а зм'ягчуючу знизу.

Учїтеся, брати мої,

Думайте, хитайте,

У чужої ну наугайтесь,

У свого не цурайтесь.

Бо хто матір забуває,

Того Бог карає,

Чужі люди цураються,

В хату не пускають.

Тарас Шевченко.

Задача 38. Придумайте по три слові на кожний зм'ягчуючий голосний звук.

16. При́голосні тверді та м'ягкі.

Рак—буряк, знати—зняти, дати—дяк, лазня—ляскати, нудно—нюхати, сирий—сірий, сук—сюди, сила—сіла, витер—вітер, Мина—міна, пити—піти, пил—піл, хіба—хіба, сипати—сіпати.

Як вимовляється приголосний перед твердим голосним?
Як перед зм'ягчуючим?

При́голосний звук перед твердою голосною вимовляється твердо, а перед зм'ягчуючою м'яко:
Параска—ряска, знати—зняти, сила—сіла, витер—вітер, луб—люб, кинь—кінь.

Задача 39. Спишіть оцю загадку і зазначте крапкою тверду при́голосну зверху, а зм'ягчуючу знизу.



*Ріжуть мене ножакон,
Ма б'ють мене ломакою,
За те мене отак гублять,
Що всі мене дуже люблять.*

Задача 40. Спiшіть оці речення і замість + поставте потрібний звук, слова дивіться зверху в прикладах.

Гуси йшли р+дком Будь й малому р+дий.
Треба зн+ти, як пил з дерева зн+ти. В+тер
солому на хаті в+тер. С+ла вороння на вербі
с+ла П+л укрит увесь п+л. Т+нь упали на т+н.
Я їв на війні с+рий та с+рий хліб. Такий к+нь,
хоч к+нь.

Задача 41. З отсих питань і відповіді складіть оповіданнячко Колядки. Хто хоче, нехай придумує свої відповіді.



Колядки.

Чи ми довго готувалися до колядок? (увесь ніст). Коли на Різдво почали колядувати? (ще

опівдня). Скільки нас всіх колядувало? Хто був за березу? Чи довго колядували? (аж поки зовсім не смеркло). Чи дуже померзли? Скільки чого наколядували? У кого дали нам найбільше?

17. Буква Ъ показує зм'ягчення приголосного.

Мідь, князь, сіль, тінь, хтось, віхоть, міць; дядько, близько, більше, донька, руський, батько, Грицько; син—синька, тин—тінь, стан—стань, перелаз—перелазь, брат—брать, синка—синька.

Як вимовляється приголосна, коли за нею стоїть **ь**? Перелічіть сім приголосних, що після них може бути **ь**? Букву **ь** ставлять тільки на кінці слів чи й в середині слів? Як вимовляється приголосна, коли за нею не стоїть **ь**?

Буква Ъ показує зм'ягчення того приголосного звука, після якого вона стоїть: стан—стань, вугол—вугіль, брат—брать. Тому букву **ь** треба ставити після того приголосного, що вимовляється м'ягко.

Задача 42. Спишіть усі слова і підкресліть **ь**.

Кільце, смерть, синька, користь, пальто, редька, коньки, гетьман, більше, сільський, кінь.

Задача 43. Придумайте й запишіть 20 слів з **ь** в середині або на кінці слова.

18. Буква Ъ після звуків Б, П, В, М.

Верба бье, не я бью. Засів у реп'яхи. П'є п'яниця, п'є, та сім'ю свою б'є. Пов'язали в'ялу м'яту. Б'є=б-е, б'є, п'явка=п-явка, п'явка.

Чи **ь** в цих словах м'ягчить той звук, після якого він стоїть? Нащо ми ставимо тут **ь**? Після яких тільки звуків це буває? Перед якими тільки голосними це буває? Що тут іноді ставлять замість **ь**?

Буква ь після губних звуків б, п, в, м перед м'яккою голосною ставиться не для м'ягчення, а щоб показати, що губний звук треба читати окремо од голосної: бю, вьон, п'явка, читати: б-ю, в-юн, п-явка.

Задача 44. Спипіть оці слова і запам'ятайте, як їх писати; підкресліть в словах **ь**.

П'ю, п'єш, п'є, бю, б'є, в'ється, ім'я, пам'ять, п'яниця, п'яний, п'явка, п'ять, сім'я, тім'я, вим'я, плім'я, баб'ячий, в'язати, в'язнути, в'янути, м'ята, м'ясо. З'їхати, з'їсти, об'їхати, об'їсти, об'їздити; пір'я, бур'ян.

Задача 45. Скажіть, що значать слова *з'їхати* та *зі́хати*?

19. При́голосний перед м'ягким при́голосним сам стає м'ягким.

Сві́т (=с'ві́т), цві́т (=ц'ві́т), кість (=кіс'ть), шість (=шіс'ть), свято (=с'вято), ко́нця (=ко́н'ця), со́нця (=со́н'ця), са́льця, сма́льцю, І́лля, лле́ться (л'лється).

Якою стає приголосна перед м'яккою голосною? Як вимовляється приголосна перед м'яккою приголосною? Чи ставимо ми **ь** між двома м'ягкими приголосними? А після **л** ставимо? Чи ставимо **ь** між двома **л**?

При́голосний звук перед м'ягким при́голосним сам стає м'ягким, але ь після нього не ставиться.

Пишемо: **слід, сніг, сонця**, хоч вимовляємо: *сьлід, сьніг, соньця*.

Тільки після звука **л**, що стоїть перед м'ягким приголосним, треба ставити **ь**: **пальця, сальцю**.

Між двома **лл** не ставиться **ь**: **лється, ляти, Ілля, гілля**.

Задача 46. Спишіть оці слова і підкресліть м'яжку приголосну, що після неї не ставимо **ь**.

Світ, цвіт, звід, кість, смілий, свічка, слід, сліпий, сніг, стіна, сміх, зізда, святий, снідати, до кінця, сонцю, танця, Ілля, гілля, лється, сінця, лляний, дві, двір.

Як ці слова вимовляються?

Задача 47. Спишіть оці слова і підкресліть **ь**.

Сальця, пальця, смальцю, сільський.

20. Приголосний звук ґ.

Гусочка ґерґоче: ґе-ґе-ґе! На ґанку стояв дід у ґудзиках з великою ґулею. Фіґура, дриґає, ґрунт—кґрунт, ґрунт.

Як вимовляється ґ? Чи давно вже в нашій писемстві буква ґ? Як її де-коли пишуть?

Приголосний звук ґ вимовляється твердіше і голосніше од звука г.

Буква ґ в українській азбуці живе вже більше 300 років.

Задача 48. Придумайте і запишіть речення, щоб вони мали оці слова (по одному слові на речення): дзиґа, ґедзь, ґлей, ґніт, ґвалт, ґрунт, ґудзик.

21. Подвоєння приголосних.

Як прийде Ілля, так наробить у полі гілля. Коли б знаття, де впаду, туди б й соломки підослав. Кури й на весілля не хочуть, так силою несуть. Пішов москаль в Туреччину. Коли твоя доля, то прикупиш поля, а як безділля, продаєш й подвірря. Був голосок, та позички ззіли. Дошле, як із бочки. Сіло сонце, зза діброви небо червоніє.

Нащо ми подвоюємо приголосний звук? Які приголосні можна подвоювати? Коли приголосний може подвоїтись, коли не може? Чи ставимо ь серед подвоєного звука?

Коли ми при́голосний звук у слові вимовляємо довше од інших, то на письмі такий звук треба подвоювати: насіння, життя, зілля.

Подвоювати приголосний можна тільки тоді, коли перед ним і після нього стоять голосні звуки; а коли перед або після приголосного стоїть приголосний, то подвоювати не можна: зілля, сонце. Серед подвоєного звука ь не ставиться, хоч вимовляється й м'ягко.

Задача 49. Випишіть перше слова з **дд**, потім з **жж** **зз**, **лл**, **нн**, **рр**, **сс**, **тт**; скрізь підкресліть подвоєний звук.

Спасіння, геття, батожжа, підборіддя, галуззя, клочча, подвірря, обличча, волосся, безгрішша, співання, колосся, Запоріжжа, Ілля, браття, завзяття, збіжжа, бадилля, прокляття, панна, Ганна, оттак, одділ.

Як ці слова вимовляються?

Задача 50. Спишіть і запам'ятайте собі оці слова, що починаються з подвоєного звуку; подвоєний звук підкресліть.

*Вважати, ввечері, вволю, зза, ззаду, ззамолоду, ззісти, ззуті, **л**яний, **с**сати. **Л**яти, **л**лю, **л**леш, **л**леться.*

22. Після шиплячих звуків треба писати А, У.

Жаба, часто, шатро, щавель, **ж**ук, **ч**удо, шуткар, **ш**ука.

Якими були колись звуки **ж, ч, ш, щ**? Чи не тому й тепер, буває, їх м'ягчать? Чи можна писати після них **я, ю**?

Шиплячі звуки **ж, ч, ш, щ** колись були м'ягкими, а тепер ствердли зовсім, тому після шиплячих треба писати тверді звуки **а, у**, а не м'ягкі **я, ю**: жар, чад, **ж**урба, **ш**ур.

Задача 51. Спишіть оці речення і замість + поставте потрібний звук—**а** або **у**.

Плевла **щ**+ка з **К**ременч+ка. Майте **ж**+ль і до скотини. Дяка і **ш**+на робітникам **щ**ирим. Хто **ш**+нується, того й люде **ш**+нують. **Ч**+с до дому, **ч**+с. **Ч**+жа **ч**+жина не пож+ліє. Ой біда тій **ч**+йці небозі, що вивела діток при битій дорозі. З **ж**+рту й біда буває.

Задача 52. Спишіть оці слова і підкресліть кінцевий **а** або **у**.

Курча, клочча, обличча, вовча, збіжжя, дівча, лоша. Запоріжжя, безгрішша. За нічку, цею річку, тею нічку.

23. В середині слова після Ж треба писати И.

Живий про живе й дбає. Живіт товстий, а лоб пустий. Собаки з жиру казяться. Живи правдою святою. Роди, Боже, жито, пшеницю. Жінка, жіночий.

Чи тепер звук **ж** стверд? Колись звук **ж** був м'яким, а тепер стверд; чи міняється мова с плином віків? Чи можна писати і після **ж** в середині слова? В якому тільки слові пишеться і після **ж** і в середині слова?

В середині слóва після звуку **Ж** треба писати **И**, а не **і**: жито, жир; але: жінка, жіночий.

Задача 53. Спishіть оці слова і підкресліть в них **и** після **ж**.

Жир, жити, живий, жито, живиця, живіт, житка, життя, живчик. Жінка, жіноцтво, жіночий. Я живу с тобою, як риба з водою. Не вважай на врожай, сій жито, хліб буде. Жіноча доля коло припічка.

Задача 54. З отсих питань і одповіді на них складіть оповіданнячко: *Моя сестриця Мелася.*

Моя сестриця Мелася.

Куди побігла
один раз моя сестри
ця Мелася? (в поле).
Чого там вона собі
нарвала? (всяких
квіток). Що вона
зробила с квіток?
(сплела вінка). А що
вона зробила з цим
вінком? (уквітчала
собі голову). Ще в що
вона вбралася (в ма-
терне намисто). Пі-
сля цього перед чим
Мелася довго стояла?
(перед дзеркалом).



24. Склади.

Овечечка ме-ме-ме, а гусочка ге-ге-ге, котичок
няв-няв-няв, а собачка гав-гав-гав Корівка мукала
му-му-му. Зозулька кувала ку-ку, ку-ку! Ко-ро-ва
му-ка-ла. Со-ро-ка бі-ло-бо-ка; і-ха-ли, тво-є, мо-є-ї,
У-кра-ї-на.

З чого складається слово? Скільки в слові складів? Що
зветься складом? Які звуки входять в склад?

Кожне слово можна розкласти на **склади**; скільки в слові голосних звуків, стільки й складів. **Складом** зветься один голосний звук **самий** або з приголосними. Ось розкладені на склади слова: во-да, но-га, во-ро-на, і-ду, мо-є, тво-є-ї.

Задача 55. Спишіть оцього віршика і розкладіть слова на склади, ось так: Смі-ли-во.

*Сміливо, браття, до праці ставайте,
Час наступає, ходім!*

*Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім!*

Борис Грінченко.

Задача 56. Ось слова, розкладені на склади: **ство-ри-тель, ко-за-цтво, смерт-ний, гріх, смерть.** Скажіть, скільки приголосних може бути в складі? Як приголосні містяться в складі кого голосного—чи праворуч чи ліворуч його?

Задача 57. Який звук панує в складі—голосний чи приголосний? Чи може бути склад з одного голосного звука? А з одного приголосного?

Задача 58. Яку силу має голосний звук в складі? Коли з складу забрати голосний звук, що станеться з приголосними? Що було б з чередою, коли б пастуха не стало?

Задача 59. Знаючи попереднє, тепер скажіть, чому приголосні звуки звуться **приголосними**?

25. Слова однокладові, двоскладові і багатокладові.

Гав! няв! ках! сон, жук, жир, смерть, гріх, сміх, ко-за, ро-жа, гріш-ний, смерт-ний, ї-де, тво-ї, у-хо, во-ро-та, тво-ї-ми, те-традь-ка, бі-ло-бо-кий, ко-ро-стя-вий, У-кра-ї-на, ко-ро-те-сень-кий, ма-ню-сі-сінь-ко-му.

Полічіть, скільки складів в кожному з отсих слів? Як діляться слова по числу складів? Скільки в складі голосних звуків, скільки приголосних?

По числу складів, або по числу голосних звуків слова бувають **однокладові**: я, ти, він, смерть; **двоскладові**: ру-ка, тіт-ка, і-ду, я-ма, сво-я, ї-хав, ї-ї, сво-є; **багатокладові**, коли в слові більше двох складів: го-ло-ва, ле-да-чий, жар-ту-ва-ти, до-ві-да-ти-ся.

Скільки в слові голосних звуків, стільки й складів.

Задача 60. Спишіть осьгю вірша і однокладові слова підкресліть раз, двоскладові—двічі, а багатокладові—тричі.

Рідна мова.

*Мова рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,*

Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.

Як ту мову забувати,
Що нею учила

Кас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?...

От тому шануйте, діти,
Рідну нашу мову
І навгайтесь розмовляти
Своїм рідним словом...

Сидір Воробкевич.

Задача 61. Полінійте і надпишіть ось такі виписіть з вірша „Рідна мова“ по 6 слів на кожний рядок.

Односкладові слова.	Двоскладові слова.	Многоскладові слова.
Хто.	Мова.	Забуває.

Задача 62. З поданих питань і відповіді складіть оповіданнячко: *Мое село.*



Мое село.

Яке моє село? (велике). Чим покрито в селі хати? (соломою та бляхою). Що росте коло хат? (садки). Що ще єсть де-не-де коло хат? (колодязі). Що стоїть серед села? (велика церква). Які улиці в нашому селі? (широкі). Що стоїть за селом? (вітряк). Як зветься моє село? Якої воно губернії повіту?

26. Діління слова з рядка в рядок.

Во-да, ко-са, не-су, со-рока, соро-ка, бі-лобо-ка, біло-бока, білобо-ка.

Як переносити слова? Як можна переносити або ділити двоскладове слово? Як многоскладове?

Коли ми слово розриваємо, не дописуємо в рядочку і переносимо до другого рядка, то **переносити або ділити слово можна тільки цілими складами**, ось так: *го-лова* або *голо-ва*.

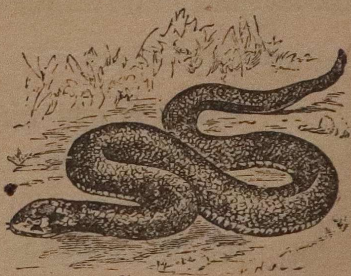
Діління слова з рядка в рядок зазначається р'озділкою (-).

Задача 63. Спишіть оці слова і р'озділкою зазначте, як їх переносити з рядка в рядок.

Вода, сама, гора, корова, перелаз, Микита, коліща, кривавий, горобець, передягатися, волоцюга, відповідати.

Задача 64. Спишіть оцю загадку і р'озділкою покажіть, як переносити кожне слово.

*Ой за лісом, за прилі-
сом срібна палка лежить.
А ні взяти, а ні втяти,
ні на віз положити.*



27. Одної букви не можна оставляти, не можна й переносити.

Україна, Україна, уша-тий, окра-ець, охо-че, тво-єї, Ма-рія, моє, ухо, мрія, пріє.

Яких складів не можна переносити, не можна й лишати в рядку? Яких слів зовсім не можна ділити?

Коли слово переносимо з рядка в рядок, то **одної букви з слова не можна оставляти в рядку, одної букви не можна й переносити до дру-**

гого рядка. Не можна переносити так: в-ода, вод-а, у-читель, співа-е, а треба переносити так: во-да учи-тель, спі-ває.

Задача 65. Спишіть оці слова і розділкою зазначте, як їх переносити з рядка до рядка.

Уводити, удача, удыгатися, умирати, ученик, їхати, осокура, їжаками, отара, одинець, охота, Єрусалим, моєї, твоєї, святої, співає, снідає, оказія, олія, своє, спіє, знає, зброя.

28. Буква Й не переноситься.

Лай-ка та бій-ка до доб-ра не ве-дуть. На вій-ну вій-сько йде, як мак цві-те.

Як переносити й?

Букву Й при ділінні слів треба оставляти коло попередньої букви і переносити її не можна; не можна переносити: кра-йка, ба-йка, а треба переносити так: край-ка, бай-ка.

Задача 66. Спишіть оці слова і розділкою зазначте, як їх переносити з рядка до рядка.

Трохим, пішов, починає, сулія, бійка, війна, лайка, лійка, гайка, лейдак, крейда. Шануй сам себе, шануватимуть тебе й люде.

29. Слова однокладові не діляться.

Си-ло-ва-ним ко-нем вскач не по-ї-деш. Гнись не гнись, а до ді-ла ста-но-вись.

Чи можна ділити однокладові слова?

Слова односкладові не розриваються: вони або цілими остаються в рядку, або цілими переносяться.

Задача 67. Спишіть оцю загадку і підкресліть односкладові слова, що їх не можна переносити.

*Між людьми як пташка вьється,
У людей і їсть і пье,
Ходить старцем, просить,
гнеться,
А в самої всюди є.*



Хто над нами вверх ногами?

30. Як ділити подвоєний звук.

Насін-ня, зіл-ля, волос-ся, Іл-ля, жит-тя,
клоч-ча, галуз-зя.

Як треба переносити подвоєний звук?

Коли в слові поруч стоять дві однакових приголосних букви, то при ділінні слова одну з них оста-вляємо, а другу переносимо: весіл-ля, колос-ся.

Задача 68. Спишіть оці слова і рбзділкою зазначте, як їх переносити з рядка до рядка.

*Каміння, колосся, вугілля, насіння, клочча,
збіжжя обличча, подружжя, спасіння, зілля,
підборіддя, суддя, галуззя, Ілля, гілля.*

31. Звуків ДЖ та ДЗ ділити не можна.

Дзюб-дзюб, дзю-ба-нець, Гедзь, дзвін, дже-ре-ло, ра-джу ро-дзин-ки, Гу-дзик, по-хо-джає.

По скільки в словах цих звуків? Скільки буков? В **дж**, **дз** один звук чи два?

Приголосні звуки **дж**, **дз** хоч і пишуться двома буквами, проте вимовляються за один звук; тому при ділінні слів не можна розділяти буков **дж** та **дз**: ра-джу, а не рад-жу.

Задача 69. Спишіть усі слова і рбзділкою покажіть, як їх треба переносити.

Походжає, ходжу, городжу, виїджає, виряджає, подзвонити, Гудзик, Гандзя, родзинки, задзюрчало.

Задача 70. З поданих питань складіть оповіданнячко: *Як ми писанки писали* (див. малюнок на сторінці 39).

Як ми писанки писали.

Як ми ждали Великодня? Яких красок привезли батько з міста? Яких самі наварили? Скільки яєць дали нам мати? Скільки досталось яєць мені і скільки сестрі? Що писав я на своїх писанках? Якими вийшли мої писанки? Кому я подарував першу писанку?

32. Голосні прості та складні.

Яма, **м**оя, **є**сть, **м**оє, **ї**хав, **т**вої, **ю**шка, **т**вою, **й**ого, **о**го, **а**мінь, **і**ду, **ї**ду, **є**т, **є**ге.

Звук **я** в словах **я**ма, **м**оя чи простий, чи може вимовляється як **йа**? Прокажуйте ці слова і тягніть звуки **я**, **ю**, **є**, **ї**. З яких двох звуків складаються **я**, **є**, **ї**, **ю**? Чи однаково вимовляється початковий звук в словах **і**ду, **ї**ду?



Як ми писанки писали.

Де тільки можна писати букви **є** та **ї**? Скажіть слова, щоб починалися з **є** або **ї**?

Букви Є та Ї пишуться с початку слова або с початку склада за голоснім звуком: єсть, єдиний, їжак, їхав, спієш, знаєш, Україна, твоїми *).

Задача 73. Спишіть оцього вірша і підкресліть букву **є**.

Кобзар.

*Вітер віє, повіває,
По полю гуляє.*

*На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.*

*Кругом його степ, як море
Широке, синіє.*

*За могилою могила,
А там тільки лріє.*

Тарас Шевченко.

Задача 74. Спишіть оцього віршика і підкресліть букву **ї**.

*) Букву **ї** в українську азбуку завів вчений галичанин Євген Желехівський (1844—1885).

*Свою Україну любіть,
Любіть її во время лютє,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Тарас Шевченко.

Задача 75. Придумайте і запишіть по 10 слів на **є** та на **ї**.

34. Звук Є зм'ягчує приголосну, за якою стоїть.

Рано-вранці **сине** море грало. Матерне **горе** ширше од моря. Коли просять, подай і останнє.

Як вимовляється приголосна, коли за нею йде **є**?

Звук Є завше зм'ягчує ту приголосну, за якою стоїть: **сине**, **житнє**, **народнє**, **матернє**.

Задача 76. Спишіть оці речення і підкресліть **є**.

*Тече вода в **сине** море, та не витікає. Доц лє, як із відра. Зіллє, весіллє, народнє, останнє.*

35. Буква ЙО, БО.

Його, **йому**, **Йосип**, **Йовхим**, **твойого**, **мойого**, **свойого**, **твойому**, **мойому**, **свойому**. **Сльози**, **льох**, **дьоготь**, **льоля**, **бадьорий**, **сьогодні**, **льон**, **цього**, **всього**, **ксьондзь**. **Сво-його**, **свойо-го**, **тво-йому**, **твойо-му**, **ба-дьо-рий**, **си-ньо-го**.

Коли треба писати **йо**? Коли **ьо**? Чи можна розривати **йо** або **ьо**, переносячи слово з рядка в рядок?

Буква **ЙО** пишеться с початку слова або с початку склада за голоснім звуком: **Його, Йому, твого, твому.**

Після приголосного треба писати **ЬО**, а не **йо**: **льох, льон, сьогодні.**

Задача 77. Спишіть оці речення і підкресліть букви **йо** та **ьо**.

Нема в **його** роду, нема в **його** хати. Заплакала бідна мати по **своєму** сину. Соловейко в садку **тьохка** пісню дзвінку. Серед ставу заломився на тонкім **льоду**. Як буде доля, то буде й **льоля**. Багатий на лати та на дрібні **сьози**. Верба **хльос**, бий до **сьоз**. **Льох**и твої розкопують та тебе ж і лають. Садок у гаї розвели і пасіку чималу, **сього** надбали. **Сьогодні** спочинемо.

Задача 78. Полінійте оттак свою тетрадьку і напишіть на кожний рядок по 10 слів.

Треба писати йо .		Треба писати ьо .
С початку слова.	С початку склада після голосної.	Після приголосної.
<i>Йосип.</i>	<i>Твоїому.</i>	<i>Льон.</i>

36. Буква **І**, а не **И**.

Лиха іскра поле спалить, сама щезне. Кінь ірже, води не п'є, бо доріженьку чує. Ой імла, імла по полю лягла.

Що треба писати с початку слова—**і** чи **и**?



На Великдень на дзвониці.

С початку слова, коли не вимовляється і, треба писати і, а не и: іскра, ім'я, ікра. Буква і зветься і однорам'єнне, а и—дворам'єнне; звуться так од слова раме́но—плече.

Задача 79. Спишіть оці слова по азбучному порядку другої їх букви, а початкове і підкресліть.

Іван, іграшка, із, ікона, ікра, іду, ім'я, імня, істина, історія, іти, іржа, ідол, ікавка, інший, іскра, індик, інколи, іноді, Ілля.

Задача 80. По цім малюнку напишіть оповіданнячко: *На Великдень на дзвониці* (див. сторінка 44).

На Великдень на дзвониці.

Що ми робили на Великдень рано-вранці, як з церкви прийшли? Чи довго ми розговлялись? Куди я поспішав зза стола? Як тільки розговілись, куди я пішов? Коли я скінчив христовати? Як скінчив христовати, куди я побіг? Кого застав я на дзвониці? Чи весело було на дзвониці? Що видно з дзвониці навкруги? Яким здавалось з дзвониці село? Доки я був на дзвониці? Чи всім хлопцям хватало дзвонів? Чи голосно ми дзвонили?

Одповіді на де-які задачі.

3. Десять слів. 25. Див. задачі № 26 і 31. 26. Звуки е, и, і, о. 30. Звуки п, ф. 31. Суша. 35. Буква щ=шч. 39. Одгадка: хліб. 45. Збіхати—од слова *їхати*, збі́хати = позі́хати. 71. Слова: йушка, мойа, йухта, співайу, твоє, йесть, синіє, йіхав, йіжак, твоїми.

Слав'янське письмо.

Тому більше тисячі років св. брати Кирило та Мефодій склали ось оцю азбуку, що зветься слав'янською або *кирилицею*. В цій азбучі 39 букв.

Про назви букв див. сторінка 10, § 7.

Слав'янські букви.	Назва їх.	Вимовляється як	Число.	Слав'янські букви.	Назва їх.	Вимовляється як	Число.	Слав'янські букви.	Назва їх.	Вимовляється як	Число.
А а	аз	а	1	Н н	наш	н	50	Ш ш	ша	ш	—
Б б	буки	б	—	О о	он	о	70	Щ щ	ща	щ	—
В в	веди	в	2	Ѡ ѡ	оме́га	о	—	Ъ ъ	ер	не читається.	—
Г г	глаго́ль	г	3	П п	поко́й	п	80	Ы ы	ери	и	—
Д д	добро́д	д	4	Р р	рци	р	100	Ь ь	ерик	ь	—
Е е	есть	е, е	5	С с	сло́во	с	200	Ѣ ѣ	ять	і	—
З з	зело́	з	6	Т т	тве́рдо	т	300	Ю ю	ю	ю	—
З з	земля	з	7	Ѧ ѧ, Ѩ ѩ	ук	у	400	Ѧ ѧ	юс великий	у	—
И и	иже	и, і	8	Ф ф	ферт	ф	500	Ѧ ѧ	юс малий	я	—
І і	і	и	10	Х х	хер	х	600	Ѣ ѣ	кси	кс	60
К к	ка́ко	к	20	Ѡ ѡ	от	от	800	Ѣ ѣ	пси	пс	700
Л л	люди	л	30	Ц ц	ци	ц	900	Ѣ ѣ	фита	ф	9
М м	мислете	м	40	Ч ч	черв	ч	90	Ѣ ѣ	іжиця	і, в	—

Як пішла молитва ОТЧЕ НАШ.

“Оди́нз разз” акз Христо́вз моли́вса і переставз, підійшо́вз до його́ оу́ченикз його́ та й сказа́вз: Го́споди! навчи́ насз моли́тиса, іакз “Іо́а́ннз навчи́вз свої́хз оу́ченикѣвз.

Христосъ їмъ одповівъ: коли ви молитесь, то мо-
літься ось такъ: "Оче нашъ, що єси на небесахъ! нехай
святїться їмѣ Твоє, нехай прийде царство Твоє,
нехай буде воля Твоя і такъ і на небі такъ і на землі;
хліба нашого повсякдѣнногъ дай намъ сьогодні, і
прости намъ провини наші, і такъ і ми прощемо вино-
вѣцямъ нашимъ; і не введи насъ оу споквѣ, але бо-
ронї насъ одъ лѣкавогъ. Бо твоє єсть царство и сила
и слава по-вѣки, амінь.

Молитва перед навчанням.

Прекрасний Господи, посли намъ ласку Духа Твогъ
Святогъ, що дарує намъ розумъ і зміцняє душі вні
силн наші, аби ми, переймаючи науку, вѣросли Тобі,
нашому Создателеві, на славу, батькамъ нашимъ на
радість, Церкві и Україні на користь.

Молитва по навчанні.

Дякуємо Тобі, Создателеві нашому, що ти спо-
добивъ насъ ласки Твоєї і ми прослухали навчання.
Благослови нашихъ старшихъ, батьківъ і вчителівъ,
що ведуть насъ познати добре, і посли намъ розумъ
та силу и дади вѣсти науку нашу.

Зміст цієї книжки.

Передмова до вчителя—на обгортці.	Сторінки.
1. Речення	3
2. Слово	4
3. Слова-часточки	6
4. Звуки та букви	7
5. М'ягкий знак не звук	8
6. Звук дж, дз з двох букв	9
7. Азбука	10
8. Великі букви	12
9. Велика буква в назвах	13
10. Божі назви пишемо з великої букви	14
11. Велика буква в віршах	16
12. Мала буква в назвах	17
13. Голосні звуки	17
14. Приголосні звуки	19
15. Голосні тверді та зм'ягчуючі	21
16. Приголосні тверді та м'ягкі	22
17. Буква ь зм'ягчує приголосний	24
18. Буква ь після звуків б, п, в, м	24
19. Приголосний перед м'ягким приголосним сам стає м'ягким	25
20. Приголосний звук г'	26
21. Подвоєння приголосних	27
22. Після шиплячих звуків треба писати а, у	28
23. В середині слова після ж треба писати и	29
24. Складі	30
25. Слова односкладові, двоскладові і багатоскладові	32
26. Ділення слова з рядка в рядок	34
27. Одній букві не можна оставляти, не можна й переносити	35
28. Буква й не переноситься	36
29. Слова односкладові не діляться	36
30. Як ділити подвоєний звук	37
31. Букви дж та дз ділити не можна	37
32. Голосні прості та складні	38
33. Букви є та ї	40
34. Звук є м'якчить приголосну, за якою стоїть	42
35. Буква йо,ьо	42
36. Буква і , а не и	43
Одповіді на деякі запитання	45
Слав'янське письмо	46

Пильнуйте, щоб дитячі оповідання були одразу цілими й закінченими, по змозі гарненькими й по змісту й по формі. Я раджу складати оповіданнячко до малюнка перше гуртом в школі і вже потім нехай запишуть його самі діти. Коли єсть змога або потреба, не звертайте великої уваги на мої питання й відповіді, — гуртом виробіть собі свої, і дуже добре було б, коли б до малюнку підбирали якийсь живий недавній факт з свого шкільного життя.

Вірші я подаю в звичайному віршовому складі, бо єсть краса і в самій формі віршів; тим-то я не нищив форми віршів і не подаю їх в один рядок. Звичайно, як що потрібно, де-які вірші з моєї книжки разом з списуванням можна давати дітям й завчати напам'ять.

Я пильнував подати стільки матеріалу в частинах I та II, щоб його з лишку вистачило на півріччя в I частині і на рік в II частині; думаю, що з більшого матеріалу вчителів легше вибрати потрібне, коли в його нема змоги пройти все або частину одкласти на 3-рік. От тому, як би вчитель признав якогось мого уроку або задачу трудними чи зайвими, нехай промине їх.

Скрізь в своїй книжці, особливо в частині II, я пильнував провести ідею повільного історичного розвитку нашої мови; я бажаю, щоб діти втямили, що звуки й букви — не одне й теж, щоб вони втямили навіть саме життя звуків.

Я пильнував, аби подати дітям за два роки навчання всі головніші основи українського правопису, аби навчити їх за перший та другий рік писати грамотно по-українському. Крім того, я утворював дітям шлях вже до справжньої граматики, як що їм доведеться її навчатися.

З боєм мушу сказати, що на дорозі до кращого видання Граматики була мені сила всяких перешкод, тому дуже прошу ласкаво перебачити мені де-які хиби цього видання. Іншим разом попильную зробити все як найкраще.

Звертаюсь до шановних учителів, що навчатимуть по моїй книжці, з щирим проханням поділитися зо мною своїми думками про мою книжку; мені дуже цікаво було б знати, що в моїй книжці трудного, які задачі трудні, що можна викинути з книжки, а що варто додати, яких слів в книжці діти не розуміють, що може перенести з I частини в II і т. и. Всім, хто пришле мені (Київ, Дорогожицька № 21 кв. 11) свої замітки на цю книжку, я заздалегідь щиро дякую і вшлю безплатно друге видання цієї Граматики.

Іван Огієнко.

Видавництво Книгарні Є. Череповського.

Київ, Фундукліва улица, № 4.

Граматка. Український буквар з малюнками. Склав **Норець** (Т. Лубенець). Видання п'яте, поправлене, ц. 60 к.

Читанка. Перша книжка після граматки **Т. Хуторного** (Т. Лубенця). Видання четверте, з малюнками **Іжакевича, Манєвського, Пимоненка, Петревського, Шульги та інших.** Ц. 2 карб.

Граматика української мови, ч. I та II. Основи українського правопису, для 1 та 2 року навчання в народніх школах та для підготовчого класу шкіл середніх. З малюнками. Прив.-доц. **І. Огієнко.** Київ, 1918 р.

Історія України. Оповідання з Історії України від найдавніших до нових часів, з вступним словом про Всесвітню Історію, з портретами, історичними картами й малюнками. Написав **Гр. Коваленко.** Видання третє, доповнене, ціна 2 карб. 50 к.

Небо і земля. Оповідання про небо та землю і про світові фізичні сили. **Гр. Коваленко** (друкується).

Анатомія, фізіологія, гігієна. Короткий курс для середніх і вищих початкових шкіл, **Гр. Коваленко** (друкується).

Молитовник мовою українською і церковно-слав'янською. Переклав і пояснення склав **Архієпископ Олексій,** Доктор церковної історії. ц. 60 к.

Огієнко І. (Приват-доцент). Вчимося рідної мови. Нариси про мову українську. Ц. 40 к.

Огієнко І. Орфографічний словник. Порадник української мови.

Огієнко І. Рідна мова в українській школі, ц. 40 к.

Огієнко І. Українська граматична література.

Огієнко І. Українська культура. Академічна промова на одкрытті Українського Народнього Університету. К. 1917 р. ц. 50 к.

Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Курс, читаний в Українськiм Народнiм Університетi. З малюнками і портретами культурних українських діячів.

Огієнко І. Українська мова. Бібліографічний показчик літератури до вивчення української мови. Порадник студентам, вчителям і всім тим, хто бажає найкраще вивчатись української мови.

Ціна 70 коп.